

ADAM MASSALSKI

0000-0002-2410-3632

Delegatura IPN w Kielcach

IZABELA BOŻYK

0000-0003-2690-318X

Delegatura IPN w Kielcach

Delegaci w mundurach – funkcjonariusze BP, MO i wojskowi w czasie Konferencji Statutowych Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Kielcach w latach 1949–1956

Słowa kluczowe: PZPR, milicja, służba bezpieczeństwa, wojsko, konferencje statutowe

Keywords: Polish United Workers' Party, Militia, Security Service, army, statutory conferences

Streszczenie: Kluczową rolę w sprawowaniu władzy w Polsce w czasach komunizmu odgrywała współpraca organów bezpieczeństwa z PZPR. W wojewódzkich organizacjach partyjnych formalnie najwyższą władzą była Statutowa Konferencja Sprawozdawczo-Wyborcza, zwoływana na ogół co dwa lata. Udział w konferencjach brali delegaci organizacji partyjnych, w tym przedstawiciele aparatu bezpieczeństwa, MO i wojska oraz zaproszeni goście. W rzeczywistości ich zwoływanie i przebieg obrad wpisywały się w politykę rzekomego kolektywnego sprawowania władzy. Mundurowi, na ogół słabo wykształceni, zabierali głos w dyskusjach, odnosząc się do spraw dotyczących życia politycznego, a także niekiedy społeczno-gospodarczego w województwie. Ich aktywność podczas konferencji ukazywała, jak duży wpływ miały resorty siłowe na funkcjonowanie społeczeństwa w tym okresie.

Abstract: The cooperation of the security organs with the Polish United Workers' Party played a key role in the exercising of power in Poland during Communism. In voivodeship-level party structures, the highest authority was the Statutory Reporting and Electoral Conference, usually convened every two years. These conferences were attended by party delegates, including representatives of the security apparatus, the Militia and the army, as well as invited guests. Uniformed officers, generally poorly educated, took

part in discussions on matters related to political and sometimes socio-economic life in the voivodeship. Their activity during the conference showed how much influence the power ministries had on the functioning of society in that period.

I. Wprowadzenie

Badając dzieje Polski po 1945 r., współcześni historycy są zgodni, że w interesujących nas latach 1949–1956 Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR) była „partią władzy”, kontrolującą w kraju wszystkie dziedziny życia politycznego, społecznego i gospodarczego. Oczywiście wszelkie podstawowe kierunki działalności partii były ściśle podporządkowane dyktatowi płynącemu z Moskwy. Szczególnie dobitnie przejawiało się to w latach stalinizmu. W dotychczasowej literaturze przedmiotu stosunkowo niewiele można odnaleźć informacji na temat roli, jaką odgrywali przedstawiciele służb mundurowych w strukturach PZPR. Stąd próba ukazania obecności i aktywności funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa, Milicji Obywatelskiej i wojska z terenu województwa kieleckiego w konferencjach sprawozdawczo- wyborczych szczebla wojewódzkiego z lat 1949–1956, czyli w okresie stalinizmu. Treść prezentowanego tekstu oparta została o źródła archiwalne znajdujące się w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach w zespole akt Komitetu Wojewódzkiego PZPR, zawarte w jednostkach archiwalnych o sygnaturach 1–5. Niezbędne było także sięgnięcie do literatury przedmiotu o zasięgu ogólnopolskim, w tym autorstwa: Henryka Dominiczaka, Antoniego Kury, Piotra Majera, Tadeusza Mołdawy, Andrzeja Paczkowskiego, Andrzeja Leona Sowy, Ryszarda Terleckiego oraz pozycji dotyczących Kielecczyny, w tym: Marzeny Grosickiej, Grzegorza Miernika, Michała Zawiszy.

Dwubiegunowa struktura polityczna świata po II wojnie światowej utrwaliła się ostatecznie w 1949 r. Była ona wynikiem narastającej od zakończenia działań wojennych polaryzacji stanowisk dotychczasowych sojuszników, których wiązała tylko kwestia ostatecznego i całkowitego zwycięstwa nad państwami osi Berlin – Rzym – Tokio¹.

Tymczasem na ziemiach polskich, które w wyniku układów jałtańskich znalazły się w sferze wpływów Związku Sowieckiego, zmiany polityczne, społeczno-gospodarcze i w szeroko pojętej kulturze wprowadzane były przez policję polityczną zwaną popularnie „bezpieką”, milicję i wojsko wspólnie z Armią Czerwoną i NKWD. Resort Bezpieczeństwa Publicznego powstał już w lipcu 1944 r. Jego kierownictwo składało się z przedwojennych działaczy Komunistycznej Partii

¹ A.L. Sowa, *Historia polityczna Polski 1944–1991*, Kraków 2011, s. 33.

Polski, a także z ludzi ściśle powiązanych z tym nurtem politycznym w okresie II wojny światowej, w tym z działaczy wyszkolonych w sowieckiej szkole NKWD w Kujbyszewie. Wraz z powstaniem resortu przystąpiono do organizowania jego struktur terenowych w województwach, powiatach i gminach². W województwach lokalne komitety partyjne kierowały do pracy chętnych do zatrudnienia w strukturach UB. Rekrutowali się oni z reguły spośród młodych, niewykształconych ludzi, wywodzących się głównie z biedoty miejskiej i wiejskiej. W jednostkach terenowych bezpieki funkcjonowały oddziałowe organizacje partyjne, początkowo PPR, a po zjednoczeniu PZPR. Przez cały interesujący nas okres władze komunistyczne dbały o to, aby w szeregach UB nie było przedstawicieli innych partii politycznych³.

Aparat bezpieczeństwa na Kielecczyźnie rozpoczął funkcjonowanie na przyczółku sandomierskim latem 1944 roku. Jego organizacja powierzona została przedwojnemu członkowi partii komunistycznej, kapitanowi Hipolitowi Duljaszowi⁴. Po ofensywie styczniowej władze województwa przeniosły się do Kielc, w tym Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP), który w październiku 1944 r. został wyłączony spod kompetencji Wojewódzkiej Rady Narodowej. Równocześnie powstawały miejskie i powiatowe Urzędy Bezpieczeń-

² A. Paczkowski, *PZPR a aparat bezpieczeństwa. Zarys problemu, PZPR jako machina władzy*, red. D. Stola, K. Persak, Warszawa 2012, s. 169–200; R. Terlecki, *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944–1990*, Kraków 2007, s. 13–14, 31; S. Poleszak, *Początki bezpieki. Powstanie Powiatowych Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego na Lubelszczyźnie od sierpnia 1944 do czerwca 1945*, w: „Zwyczajny” resort. *Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2005, s. 33–87; A.L. Sowa, *Historia...*, s. 35.

³ A. Paczkowski, *PZPR...*, s. 172; R. Terlecki, *Miecz...*, s. 78.

⁴ O początkach funkcjonowania aparatu bezpieczeństwa w woj. kieleckim m.in.: AIPN Ki 018/13, WUSW w Kielcach [1945] 19831990; I. Kuliński, *Powstanie, rozwój organizacyjny i działalność WUBP i KW MO w Kielcach w okresie lipiec 1944 r. – grudzień 1945 r.*; W. Frazik, *Twarze kieleckiej bezpieki – wstęp*, w: *Katalog wystawy „Twarze kieleckiej bezpieki”*, opr. M. Komaniecka, Kraków 2007, s. 7; M. Jończyk, *Struktura aparatu bezpieczeństwa oraz siedziby cywilnych instytucji publicznych w Kielcach w latach 1945–1946*, w: *Wokół pogromu kieleckiego*, t. 2, red. L. Bukowski, A. Jankowski, J. Żaryn, Warszawa 2008, s. 9–107; R. Kuśnier, *Początki organów bezpieczeństwa na Kielecczyźnie (WUBP w Rytwianach)*, w: *Aparat represji wobec Kościoła w latach 1944–1956. Terytorium obecnej diecezji sandomierskiej*, red. M. Krzysztofiński, J. Marecki, B. Stanaszek, Kraków 2005, s. 33–38; *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Rzeszowszczyźnie (sierpień 1944 – lipiec 1945)*, wybór i oprac. D. Iwaneczko, Z Nawrocki, Rzeszów 2005, s. 352–353; R. Szczypta-Szczęch, *Struktura organizacyjna i kadra kierownicza pionu zwalczania podziemia niepodległościowego WUBP w Kielcach w latach 1944–1950*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2019, nr 49–50, s. 205–264; R. Piwko, „Trzeba przeprowadzić faktyczną czystkę”. *Raport inspekcji przeprowadzonej w Komendzie Wojewódzkiej MO w Kielcach z siedzibą w Sandomierzu w styczniu 1945*, Przegląd Archiwalny IPN 2020, t. 13, s. 297–318.

stwa. W styczniu 1945 r. stanowisko kierownika WUBP w Kielcach objął major Adam Kornecki (właściwie Dawid Kornhendler) i sprawował je przez niecały rok⁵. Poważne zmiany w strukturach służb bezpieczeństwa miały miejsce w 1954 r., kiedy zlikwidowane zostało Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego i powstał Komitet do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego. W związku z tym w Kielcach powstał Wojewódzki Komitet do spraw Bezpieczeństwa Publicznego (WKd/sBP). Kierownictwo WUBP i WKd/sBP w województwie kieleckim do 1956 r. sprawowało 11 osób⁶. W latach istnienia MBP (czyli do 1954 r.) w województwach szefowie WUBP wchodziłi w skład egzekutywy KW PZPR, ale często „zachowywali się tak, jakby byli czynnikiem nadrzędnym”. Jednak kierownictwo partii starało się poskromić tego rodzaju tendencje i w efekcie szefowie UB w terenie zobowiązani byli do konsultowania się z sekretarzami KW⁷.

Drugim elementem szeroko pojmowanego aparatu bezpieczeństwa w Polsce pod władzą komunistów była w okresie po 1944 r. Milicja Obywatelska (dalej: MO). W jej szeregach początkowo znalazło się wielu byłych partyzantów z Armii Ludowej i Batalionów Chłopskich, ale także AK. Organizacja i nadzór nad milicją miały należeć do rad narodowych. Jednak kierownictwo PPR bardzo szybko podjęło decyzję, że milicja będzie funkcjonowała na wzór wojskowy i od 7 października 1944 r. na podobieństwo rozwiązań sowieckich podlegała resortowi bezpieczeństwa⁸. Terytorialne organy administracyjne miały jedynie teoretyczne uprawnienia do ich kontrolowania⁹. Milicja zajmowała się sprawami porządku i przestępstwami kryminalnymi, ale miała też obowiązek zwracać uwagę na kwestie polityczne, w tym, jak to określano, na rozpoznawanie elementów wrogich ustrojowi¹⁰. Mimo bliskich związków z bezpieczeństwem milicja zachowała przez kilka lat pewną odrębność, stopniowo ograniczaną. Formalnie od marca 1949 r. została

---

⁵ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza 1944–1956*, t. 1, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005, s. 196.

⁶ *Aparat bezpieczeństwa...*, tamże; Na czele wojewódzkich służb bezpieczeństwa kolejno stali w latach 1944–1956: Hipolit Duljasz, Adam Kornecki, p.o. Kazimierz Szczepanik, Władysław Sobczyński (Spychaj), Jan Tataj, Longin Kolarz, Józef Pluta, p.o. Czesław Borecki (Byk), Jerzy Andrzejewski, Stanisław Wałach i Roman Lasak.

⁷ A. Paczkowski, *PZPR...*, s. 176, 179–180.

⁸ A. Czop, M. Sokołowski, *Historia polskich formacji policyjnych od II wojny światowej do czasów współczesnych*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” 2013, nr 13, s. 28–47; A.L. Sowa, *Historia polityczna...*, s. 35–36.

⁹ P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957. Geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy*, Olsztyn 2004, s. 225–226.

¹⁰ S. Furtak, *Organizowanie Milicji Obywatelskiej na terenie województwa krakowskiego w świetle raportów z 1945 roku*, „Aparat bezpieczeństwa w Polsce Ludowej 1944–1989” 2021, nr 19, s. 580.

jednak całkowicie podporządkowana resortowi bezpieczeństwa¹¹. W województwie kieleckim w tym roku było już 3156 członków tej formacji¹². Funkcje pierwszych komendantów wojewódzkich MO pełnili kolejno: Marcin Kaczmarczyk (jako organizator struktur MO w 1944 r.) i Paweł (Wiktor) Kuźnicki (właściwie Paweł Szkliniarz)¹³. Następni to Roman Olszański, Eugeniusz Stańczak i Leonard Urban¹⁴.

Trzecią z omawianych części składowych aparatu bezpieczeństwa była specjalna formacja wojskowa, początkowo nazywana Wojskami Wewnętrznymi, wzorowana na sowieckiej formacji NKWD, od maja 1945 r. pod nazwą Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Początkowo byli to żołnierze podoficerowie i oficerowie z 4. Dywizji Piechoty oraz 1. i 2. Specjalnej Brygady Zaporowej. Łącznie stan osobowy Korpusu oscylował wokół około 40000 szeregowców, podoficerów i oficerów. Kilka jednostek rozlokowane było w Warszawie, poszczególne brygady i pułki znajdowały się przeważnie w miastach wojewódzkich. W Kielcach w 1946 r. stacjonował batalion operacyjny, batalion ochrony i dwie kompanie – zwiadowcza oraz wyszkolenia, w sumie ponad 2000 żołnierzy, podoficerów i oficerów. Ich zadaniem było wspieranie funkcjonariuszy UB i MO w walce z podziemiem niepodległościowym. W październiku 1947 r. utworzony został w Kielcach 7. pułk KBW (jednostka nr 1481), który stacjonował w byłych koszarach 2. Pułku Artylerii Lekkiej Legionów na stadionie. Do KBW wcielano kandydatów wyselekcjonowanych spośród poborowych, w większości byli to mało- i średniorolni chłopcy oraz niewykwalifikowani robotnicy. Liczebność pułku w 1949 r. wzrosła do

¹¹ P. Majer, *Milicja...*, s. 243.

¹² M. Grosicka, „*Nasza broń to karta wyborcza*”. *Polskie Stronnictwo Ludowe w województwie kieleckim w latach 1945–1949*, Kielce–Warszawa 2022, s. 56–60; R. Śmietanka-Kruszelnicki, *Podziemie poakowskie na Kielecczyźnie w latach 1945–1948*, Kraków 2002, s. 63; M. Jończyk, *Struktura...*, s. 94, 96; R. Piwko, „*Trzeba...*”, s. 300.

¹³ Paweł Kuźnicki „Wiktor” płk (1903–1947) właśc. Paweł Szkliniarz, syn Pawła, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej; w latach 1926–1929 w Belgii i Francji, członek KPF; brał udział w wojnie domowej w Hiszpanii; od 1936 r. w ZSRR, od 1940 r. na terenie GG, członek GL i PPR, w 1944 r. wstąpił do MO; pierwszy komendant wojewódzki MO w woj. kieleckim; za bezczynność wobec tłumu podczas pogromu żydowskiego w 1946 r. aresztowany i skazany przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie na rok więzienia; zmarł w Kielcach; AIPN Bu 2460/1, Kartoteki funkcjonariuszy; AIPN Bu 698/2000, Akta osobowe funkcjonariusza MO: Wiktor Kuźnicki, syn Pawła; J. Tokarska-Bakir, *Pod klątwą. Społeczny portret pogromu kieleckiego*, t. 1, Warszawa 2018, s. 526; P. Gontarczyk, *Paweł Szkliniarz (przybrane nazwiska: Paweł Kuźnicki, Wiktor Kuźnicki)*, Internetowy Polski Słownik Biograficzny: <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/pawel-szkliniarz-przybrane-nazwiska-pawel-kuznicki-wiktor-kuznicki> [dostęp: 2.01.2024]

¹⁴ Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej APK), Komitet Wojewódzki PZPR, Egzekutywy KW 1949, sygn. 130, s. 165; Egzekutywy KW 1950, sygn. 137, s. 1; Egzekutywy KW 1954, sygn. 182, s. 1; Egzekutywy KW 1956, sygn. 214, s. 1.

ponad 1700 wojskowych. Większość oficerów była w tym czasie członkami PZPR. Pułkiem dowodzili kolejno: ppłk Adam Dobrowolski (1947–1948), mjr Sergiusz Ilijasiewicz (1948–1949), ppłk Edward Suchy (1949–1950), mjr Michał Kubaszek (1950–1951, mjr Bronisław Kuriata (1951–1954) i ppłk Franciszek Dworakowski (od 1954 r.). W latach 1949–1956 jednym z głównych zadań jednostek KBW była służba operacyjna i ochronna zabezpieczająca wydzielone obiekty przemysłowe o znaczeniu strategicznym. Na terenie województwa kieleckiego były to zakłady znajdujące się w Radomiu, Pionkach, Starachowicach, Jastrzębiu i Kielcach. KBW jako formacja została w 1965 r. rozwiązana decyzją władz¹⁵.

II. Władze wojewódzkie PZPR w Kielcach. Statutowe Konferencje Sprawozdawczo-Wyborcze w latach 1949–1955

Po powstaniu PZPR w wyniku wymuszonego połączenia PPR i PPS w grudniu 1948 r. całość władzy została zmonopolizowana przez tę partię, wiernie wykonującą polecenia płynące z Moskwy. Działacze PPS zostali zmarginalizowani i odsunięci, jeśli nie poszli na pełną współpracę. Proces zawłaszczania tej partii przez komunistów zaczął się już pod koniec wojny¹⁶. Miały też miejsce liczne przypadki aresztowań działaczy PPS i morderstw politycznych, dokonywanych przez MO i bezpiekę na polecenie władz partyjnych¹⁷. Po powstaniu PZPR w Warszawie funkcjonował Komitet Centralny, wybierany przez Zjazd Partii, który wyłaniał ze swego grona Biuro Polityczne z I sekretarzem na czele¹⁸. Niższy szczebel w tej scentralizowanej strukturze stanowiły Komitety Wojewódzkie, kierujące całokształtem pracy partyjnej w terenie. Oznaczało to w praktyce administrowanie wszystkimi aspektami życia publicznego. Komitetowi Wojewódzkiemu podlega-

¹⁵ J. Depo, *Korpus Bezpieczeństwa Publicznego*, „Bezpieczeństwo Teoria i Praktyka” 2012, nr 1, s. 139; T. Banaszek, *Udział 7 Pułku Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego w Kielcach w ochronie obiektów przemysłu zbrojeniowego (1949–1956)*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2018, t. 8, s. 119–132; tenże, *Udział wojska w życiu społeczno-gospodarczym województwa kieleckiego w latach 1945–1975*, „Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne” 2020, t. 9, s. 195–218, s. 199.

¹⁶ R. Spalek, *Między pragmatyzmem a zdradą. Zawłaszczanie PPS w kraju (1944–1948)*, w: *Polska Partia Socjalistyczna. Dlaczego się nie udało?*, red. R. Spalek, Warszawa 2010, s. 145–272.

¹⁷ J. Marszałec, *Procesy i prześladowania przywódców PPS-WRN w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku*, w: tamże, s. 243–274.

¹⁸ M. Szumiło, *Elita PPR i PZPR w latach 1944–1970 – próba zdefiniowania*, w: *Elity komunistyczne w Polsce*, red. M. Szumiło, M. Żukowski, Warszawa–Lublin 2015, s. 34–60; A.L. Sowa, *Historia...*, s. 31, 139.

ły Komitety Powiatowe, Miejskie i do 1950 r. Gminne, potem Gromadzkie oraz Komitety Zakładowe największych jednostek przemysłowych. Wszystkie miały ograniczony zakres decyzyjności, w zasadzie transmitowały wiernie zalecenia płynące z Komitetu Centralnego. Zgodnie z obowiązującymi przepisami formalnie najwyższą władzą w wojewódzkich organizacjach partyjnych była Statutowa Konferencja Sprawozdawczo-Wyborcza, choć w rzeczywistości miała ona całkowicie fasadowy charakter. Zwoływano ją w zasadzie co dwa lata, choć nie było to zbyt ściśle przestrzegane¹⁹. W województwie kieleckim w latach 1949–1955 w tego typu zgromadzeniach brało udział około od pół tysiąca delegatów do około 200 osób, wraz z zaproszonymi gośćmi. Zazwyczaj na konferencji wysłuchiowano referatu sprawozdawczo-programowego I sekretarza KW, kilkudziesięciu głosów w dyskusji, oceniającego wystąpienia przedstawiciela władz centralnych (najczęściej członka Biura Politycznego), a następnie wybierano członków KW (od około 40 do blisko 100 osób i ich zastępców – zazwyczaj kilkunastu działaczy). Na pierwszym plenarnym posiedzeniu KW wyłaniano I sekretarza, jego czterech zastępców oraz pozostałych członków egzekutywy, stanowiącej rodzaj prezydium struktur władz wojewódzkich. Wybory władz były poprzedzone licznymi konsultacjami na szczeblu centralnym, a po wyborze były one zatwierdzane przez KC. W zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach zachowały się wszystkie protokoły z tych konferencji. W niniejszym tekście wykorzystano protokoły pierwszych pięciu Konferencji z lat 1949–1955, czyli okresu stalinowskiego w Polsce²⁰.

Pierwsza Konferencja Statutowa Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Kielcach odbyła się w dniach 18–19 czerwca 1949 r. w gmachu Wojewódzkiego Domu Kultury. Nastąpiło to więc kilka miesięcy po powstaniu PZPR oraz początku nakręcania spirali terroru w Polsce. Obrady otworzył I sekretarz KW Jan Kozłowski²¹, witając delegatów i gości oraz przedstawiając porządek obrad. Władze cen-

¹⁹ K. Zawadka, *Komitet Wojewódzki PZPR jako lokalne centrum władzy – kierunki działania, metody i środki*, w: *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – ludzie – dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin–Radzyń Podlaski 2012, s. 156–168.

²⁰ APK, KW PZPR, sygn. 1; I Statutowa Konferencja PZPR w Kielcach 18–19 czerwca 1949 r.; sygn. 2, II Statutowa Konferencja PZPR w Kielcach 6–7 sierpnia 1950 r.; sygn. 3, III Konferencja Statutowa Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Kielcach 30–31 V 1953 r.; sygn. 4, III Statutowa Konferencja Wojewódzka PZPR w Kielcach 2–3 X 1954 r.; sygn. 5, Protokół obrad V Statutowej Konferencji z załącznikami, 28–30 grudnia 1955 r.

²¹ Kozłowski [Spiegel] Jan (1906–1980), działacz komunistyczny, członek KPP i PPR, z-ca członka KC PZPR, I sekretarz KW PZPR w Kielcach w okresie 23 XII 1948 – 19 VI 1949, następnie I sekr. KW w Koszalinie, wykluczony z PZPR w 1952 r.; por. H. Fijałkowski, *Rola PZPR w przemianach województwa kieleckiego w latach 1948–1975*, Kielce 1988, s. 288–291; M. Szumiło, *Roman Zambrowski 1909–1977. Studium z dziejów elity komunistycznej w Polsce*, Warszawa 2014, s. 302; *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, red. F. Tych, t. 3, Warszawa 1992, s. [brak numeru strony]

tralne reprezentował na konferencji członek Biura Politycznego KC PZPR – Roman Zambrowski, jeden z pięciu najważniejszych osób w kierownictwie PZPR²². Ze względu na brak szczegółowych informacji, jakie instytucje, poza Komitetami Powiatowymi PZPR, delegowały swoich przedstawicieli na obrady, nie jest możliwe określenie, ilu spośród 509 delegatów było funkcjonariuszami UB i MO. Z protokołu wynika jedynie, że obecny i aktywny był ówczesny szef WUBP mjr Józef Pluta²³. Nie wziął natomiast udziału wybrany na konferencję inny pracownik WUBP, Zenon Jesion, który był w tym czasie przeniesiony do pracy w innym województwie. Nie uczestniczyli w niej w ogóle przedstawiciele wojska²⁴.

Podczas konferencji główny nacisk kładziono na podkreślenie postępów we wdrażaniu ideologii marksistowsko-leninowskiej. Najważniejszymi zagadnieniami poruszonymi podczas konferencji były kwestie gospodarcze (inwestycje w przemyśle, bezpieczeństwo zakładów, rolnictwo i ruch spółdzielczy na wsi), sprawy ideowe (szkolenia ideologiczne, działalność ZMP, ZHP, szkolnictwo), działalność związków zawodowych, wychowanie kadr i stopień upartyjnienia. W wystąpieniu I sekretarza znalazło się wiele stwierdzeń dotyczących „czyszczenia szeregów partii z elementów wrogich i obcych ideologicznie”²⁵. Treść tych wystąpień, pełnych sloganów o marksizmie i przewycięzaniu wypaczeń ideologicznych, mogła sugerować, że partia odnotowała wyłącznie sukcesy. Jednak w wypowiedziach delegatów znalazło się wiele słów krytyki z powodu zbyt powolnego forsowania nowych idei. Była to typowa praktyka podczas przemówień i publicznych wystąpień, w czasie których dokonywano samokrytyki, czyli publicznego wyznania politycznych grzechów i zaniechań. Miało to charakter pewnego rodzaju świeckiego rytuału, do którego zmuszano członków aparatu partyjnego, a także wiele innych osób będących w większym czy mniejszym stopniu beneficjentami nowego ustroju. Wygłoszenie samokrytyki mogło przynieść różne skutki. Jeśli nie została przyjęta, w wielu przypadkach kończyło się to utratą stanowiska, pozycji zawodowej bądź aresztowaniem, a nawet groźbą kary śmierci²⁶.

²² APK, KW PZPR, 1, k. 26; obok Zambrowskiego byli to w tym czasie Bolesław Bierut, Hilary Minc, Jakub Berman i Aleksander Zawadzki, cyt. za M. Szumiło, *Roman...*, s. 245, 257; A.L. Sowa, *Historia...*, s. 132, 139;

²³ Józef Pluta (1911–1955) syn Michała, przed 1939 r. w WOPR i KPP, w czasie wojny w AL i PPR; od stycznia 1945 r. prac. WUBP w Łodzi, kier. PUBP w Końskich, z-ca Kier. WUBP w Łodzi, Białymstoku i Katowicach; w latach 1947–1949 szef WUBP w Kielcach, nast. inspektor w MBP, zwolniony ze służby 30.04. 1954 r. w st. pułkownika; AIPN, BU, 0193/7017, Przebieg służby, k. 74–76; *Katalog wystawy...*, s. 26.

²⁴ APK, KW PZPR, sygn. 1, tamże, Spis delegatów, s. 206.

²⁵ Tamże; Referat Jana Kozłowskiego pt. *Tezy*, k. 27–40.

²⁶ Z. Zblewski, *Abecadło PRL-u*, Kraków 2008, s. 141.

Dostrzegano poważne zagrożenie, którym według obradujących był Kościół i wciąż duże wpływy duchowieństwa na terenie województwa. Według delegatów księży nieustannie podważali autorytet partii. Nawoływano do wzmocnienia roli i szeregów organizacji młodzieżowych, zwłaszcza ZMP. Analiza wystąpień i referatów z 1949 r. wykazuje, że najpoważniejszym problemem, który w tym czasie niepokoił władze partyjne, była „zbrodnicza działalność podziemnych band dywersyjnych” na terenie województwa²⁷. Padały konkretne dane, w styczniu 1949 r. odnotowano 9 napadów na członków partii i instytucje państwowe (nie określono, które dokładnie i gdzie), w lutym – 16, w marcu – 22, w kwietniu – 31²⁸. Ta rosnąca liczba aktów przemocy, określanych jako sabotaż i dywersja, spowodowała sformułowanie zarzutów wobec aparatu bezpieczeństwa, który wykazywał się brakiem dostatecznej czujności. Oceniono, że partia „prowadziła ożywioną pracę szkolenia ideologicznego i fachowego milicji, UB i KBW, ale wynik walki z podziemiem jest proporcjonalnie słaby i muszą nad tym popracować”²⁹. Interesujący natomiast był brak odniesień w wystąpieniach i referatach do kwestii strajków w zakładach przemysłowych województwa kieleckiego, których w latach 1945–1949 odnotowano co najmniej 174. Wprawdzie w 1949 r. było ich już bardzo mało w porównaniu z poprzednimi latami, jednak wiosną tego roku miały miejsce protesty robotników w kilku zakładach³⁰.

Do tych stwierdzeń zawartych w referacie I sekretarza odniósł się szef WUBP, J. Pluta, który rozpoczął wystąpienie od konstatacji, iż padło wiele słów krytyki pod adresem UB, które były w jego ocenie zasadne, gdyż „krytyka ta wyjdzie organom bezpieczeństwa na dobre”³¹. Dalej padły słowa o „ofiarności” (sic!) służb, które tropiły bez wytchnienia bandy po lasach, choć zgadzał się, że „za mało”³². Wyliczał przy tym, że $\frac{3}{4}$ wszystkich wrogich oddziałów operowało na terenie powiatów kozienickiego i radomskiego i w 1948 r. większość z nich została rozbita. Tłumaczył, iż te, które są nadal aktywne, przyjęły nowe formy działania, zmieniły taktykę i stąd są trudniejsze do wytropienia. Miały dokonywać głównie akcji sabotażowych w przemyśle, konkretnie w Hucie Ostrowiec i w zakładach w Częstochowie, gdzie: „Setki tysięcy łusek karabinowych szły na szmelc”. Wskazywał na zbyt małą opiekę państwa nad przemysłem, zwłaszcza wojennym, a pracownicy UB zamiast zajmować się szpiegostwem, wykonywali robotę za innych: „Wcale się nie pomylę, jeżeli powiem, że jeszcze setki AK-owców, NSZ-owców,

²⁷ APK, KW PZPR, 1, Ocena pracy Wydziału Personalnego, 7 VI 1949, k. 83.

²⁸ Tamże, k. 85.

²⁹ Tamże, k. 86.

³⁰ M. Zawisza, *Robotnicy przemysłowi w województwie kieleckim w latach 1945–1949*, Warszawa 2019, s. 163.

³¹ APK, KW PZPR, 1; Przemówienie tow. Józefa Pluty, k. 142.

³² Tamże.

WRN-owców i innych swołoczy tkwi w przemyśle, w każdym odcinku życia społecznego i kulturalnego”³³. Poza wspomnianymi kwestiami odniósł się także do poruszanych przez delegatów problemów z wychowaniem: „Wróg wyciąga obecnie macki do młodzieży. Dla przykładu na terenie Częstochowy w ciągu roku wykryto 5 organizacji młodzieżowych w wieku od 15 do 20 lat. Apel do ZHP i ZMP o otoczenie opieką młodzieży. Na terenie harcerstwa zawiązuje się nielegalna organizacja i musimy z tym walczyć”³⁴. Ogólnie rzecz biorąc, przynajmniej część jego wystąpienia korespondowała z zarzutami stawianymi przez I sekretarza KW J. Kozłowskiego. Zasadniczo to partia pełniła rolę zwierzchnią w stosunku do aparatu bezpieczeństwa, jednak ten przykład pokazuje, że pozycja funkcjonariuszy bezpieki w Kielcach w tym czasie musiała być mocno ugruntowana. Liczba osób zatrudnionych w tym czasie w samym Wojewódzkim Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego wynosiła 533 osoby, w powiatowych urzędach – 590³⁵, ale nadal pozostawało w tym czasie 257 wolnych etatów³⁶. J. Pluta zwracał uwagę, że organy bezpieczeństwa składają się z ludzi, „którzy niejednokrotnie przyszli do nas wprost od młota i kielni. Musimy tych ludzi podnieść na wyższy poziom intelektualny”³⁷. Było to jedyne wystąpienie przedstawiciela aparatu bezpieczeństwa na tej konferencji.

Przerzucanie się odpowiedzialnością za brak efektów w likwidowaniu zagrożeń i dyskusja tocząca się podczas I Konferencji świadczą o tym, że sytuacja polityczna w województwie kieleckim ciągle pozostawała problematyczna. Najlepszym dowodem tego była wiadomość, która dotarła do delegatów w czasie obrad. I sekretarz J. Kozłowski przerwał dyskusję drugiego dnia, by oznajmić, że „w czasie, gdy obradujemy, w powiecie radomskim grupa bandycka zamordowała dwóch naszych towarzyszy”³⁸. Poinformował jednocześnie, że winni zostali rozbici przez „siły bezpieczeństwa”. Lektura protokołu nasuwa m.in. wniosek, że wprawdzie podziemie niepodległościowe w tym czasie nie stanowiło już niebezpieczeństwa dla komunistów, ale tworzyli oni wciąż atmosferę zagrożenia, podsycałą takimi właśnie uwagami. Konferencja zakończyła się podsumowaniem

---

³³ Tamże.

³⁴ Tamże.

³⁵ K. Rokicki, *Aparatu obraz własny. Analiza wykresów porównawczych dotyczących kadry aparatu bezpieczeństwa publicznego w latach 1944–1956*, s. 13–32, w: „Zwyczajny” resort. *Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2005, s. 29.

³⁶ K. Rokicki, *Aparatu...*, s. 29.

³⁷ APK, KW PZPR, 1, Przemówienie..., k. 143.

³⁸ Tamże, k. 135; nie wiadomo, kto został zabity podczas akcji i jaki charakter miała grupa nazwana bandycką.

obrad przez I sekretarza, a także wystąpieniem R. Zambrowskiego, które nie zachowało się w dokumentacji tej konferencji.

Druga Konferencja Statutowa odbyła się w dniach 6-7 sierpnia 1950 r.³⁹ Wybrano jako delegatów 239 osób, przybyło na obrady 211, nieobecnych 28, z tego usprawiedliwionych 10, nieusprawiedliwionych 18. Zaproszonych z głosem doradczym było 107 osób, obecnych 86⁴⁰.

Miała ona miejsce w czasie wprowadzania istotnych zmian w funkcjonowaniu państwa na wzór sowiecki. Wiosną tego roku doszło do likwidacji samorządu terytorialnego, którego funkcje przejęły rady narodowe jako terenowe organa jednolitej władzy państwowej. Zniesiono urzędy wojewodów i starostów na rzecz prezydiów RN, co służyło centralizacji władzy. W związku z tym przeprowadzono także zmiany w podziale administracyjnym, zwiększając liczbę województw z 14 do 17. Polska gospodarka przebudowywana była ściśle według wzorców sowieckich, opierając się na systemie centralnego planowania. Oznaczało to realizację nowych założeń w przemyśle i rolnictwie, w wymiarze społecznym oznaczających forsowanie teorii sojuszu robotniczo-rolniczego. Jednocześnie rozrastał się liczebnie aparat bezpieczeństwa i wytworzony został klimat terroru, na który składały się: podejrzliwość, donosy, nieuzasadnione aresztowania, stosowanie tortur, wyroki długoletniego więzienia i kary śmierci⁴¹.

W tej sytuacji konferencja w Kielcach miała nieco inny charakter. O ile rok wcześniej toczyła się jeszcze jakaś dyskusja, to w 1950 r. przyjęła ona schematycznie zbudowaną narrację, koncentrującą się wokół wątków i tematów forsowanych przez partię. Wszystkie wystąpienia zaczynały się od wymieniania sukcesów, a kończyły na krytyce niedociągnięć i błędów i samokrytyce, z przewagą tej ostatniej. Wpływ na to miała niewątpliwie obecność jako przedstawiciela władz centralnych Stanisława Radkiewicza, kierującego Ministerstwem Bezpieczeństwa Publicznego od 1944 r.⁴² Na obrady do Kielc przyjechał także członek KC Biura Organizacyjnego KC PZPR Antoni Alster, późniejszy zastępca przewodniczącego Komitetu do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego⁴³. Obrady otworzył ówczesny I sekretarz KW Jan Kowarz⁴⁴. Po powitaniu wygłosił referat, w którym

³⁹ APK, KW PZPR, sygn. 2, Stenogram z II Konferencji Wojewódzkiej PZPR województwa kieleckiego odbytego 6 i 7 sierpnia 1950 r. w Sali Teatru im. S. Żeromskiego, k. 2.

⁴⁰ Tamże, s. 233.

⁴¹ A.L. Sowa, *Historia...*, s. 148–154.

⁴² K. Szwaagrzyk, *Aparat bezpieczeństwa 1944–1956*, w: *Aparat...*, t. 1, s. 19–25, s. 20.

⁴³ K. Persak, *Dymisja Antoniego Alstera*, w: *Od Piłsudskiego do Wałęsy. Studia z dziejów Polski w XX wieku*, kom. red. K. Persak, A. Friszke, Ł. Kamiński, P. Machciewicz, P. Osęka, P. Sowiński, D. Stola, M. Zaremba, Warszawa 2008, s. 231–247; A.L. Sowa, *Historia...*, s. 259.

⁴⁴ Jan Kowarz (1911–1993), członek KPP, podczas wojny w ZSRR skierowany jako żołnierz do II Korpusu Polskiego, od 1945 r. w kraju, członek PPR i PZPR, m.in. I sekretarz KW PZPR

poruszył najważniejsze sprawy dotyczące wszystkich dziedzin życia publicznego, kontrolowanego przez partię w województwie. Zdecydowanie najwięcej miejsca poświęcił gospodarce, kolektywizacji wsi, a zwłaszcza założeniom rozpoczynającego się w tym roku planu sześcioletniego⁴⁵.

Strach przed posądzeniem o odstępstwa i brak „czujności” wpłynęły na wystąpienia delegatów. Na II konferencji bezpiekę reprezentował szef WUBP, mjr Czesław Borecki⁴⁶, wojsko – mjr Stefan Jarosiński⁴⁷. Ponadto obecni byli inni oficerowie Wojska Polskiego, niezabierający głosu, oraz przedstawiciele MO i PUBP (dane zamieszczone w aneksie). Jako pierwszy z mundurowych wypowiedział się mjr S. Jarosiński. Jego wystąpienie nie wносиło niczego istotnego, miało charakter politycznej deklaracji wierności wobec kierownictwa partii i Stalina, z kuriozalnie dziś brzmiącymi słowami, że w armii „odrzucono obłudne twierdzenia o apolityczności wojska”. Wymieniał też zasługi żołnierzy w walce z faszyzmem i tłumieniu wystąpień zbrojnych „reakcyjnego” podziemia oraz dumnie wskazywał na rosnącą rolę komórek partyjnych i oficerów politycznych w wojsku⁴⁸.

Zdecydowanie więcej do powiedzenia miał szef WUPB Cz. Borecki, który przypomniał, że na terenie województwa mocno reprezentowana była przed wojną endecja, w czasie niemieckiej okupacji działały tu oddziały NZS-u oraz po wojnie silne podziemie poakowskie: „Tu ginęli najlepsi nasi towarzysze. Stąd tyle tu band. Ale to już poza nami. Wróg rozbity, ale nie do końca, przeszedł do nowych form i metod swej perfidnej działalności” – stwierdzał. Wyliczał skrupulatnie przypadki prób kradzieży i sabotażu w zakładach i fabrykach (m.in. w Radomiu, Częstochowie, Hucie Ostrowiec) oraz wystąpienia na wsiach przeciwko

---

w Kielcach (6 VII 1950 – 14 IV 1951), od 1954 r. członek KC PZPR; por. M. Szumiło, *Moskiewskie...*, s. 75; Dane osoby z katalogu kierowniczych stanowisk partyjnych i państwowych PRL, Biuletyn Informacji Publicznej Instytutu Pamięi Narodowej, Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/22766> [dostęp: 02.11.2023]

⁴⁵ APK, KW PZPR, sygn. 2, Przemówienie tow. Kowarza, k. 2; Por. J. Kaliński, *Geneza i ewolucja planu sześcioletniego*, w: *Polska znana i mniej znana 1944–1989. Zwrot polityczny '48. Między polską drogą a projektem uniwersalnym*, red. M. Jabłonowski, W. Jakubowski, T. Krawczak, Warszawa 2013, s. 437–552.

⁴⁶ Czesław (do 1948 r. Byk) Borecki ps. Brzoza (1922–1978) syn Bronisława, ur. w Małachowie pow. Opatów; od 1942 r. w AL.; od 25 I 1945 r. kier. MUBP w Kielcach, Radomiu, Częstochowie; 1 III 1947 r. – 4 II 1950 r. z-ca szefa WUBP w Kielcach, 5 II 1950 r. – 30 XI 1951 r. p.o. szefa WUBP w Kielcach; potem szef WUBP w Łodzi, Zielonej Górze; od 1956 r. w Warszawie prac. MBP, od 1957 r. w MO; służbę zak. w 1971 r. w stopniu pułkownika; AIPN, BU, 0194/3406, Akta osobowe dot. Czesław Borecki; Przebieg służby (pracy), k. 54–55; *Kierownictwo* (2), w: *Katalog wystawy „Twarze”...*, s. 26.

⁴⁷ APK, KW PZPR, sygn. 2; Wystąpienie mjra Jarosińskiego, k. 164–167; Wykaz imienny delegatów, k. 350.

⁴⁸ Tamże, k. 166.

kolektywizacji⁴⁹. Arbitralnie podkreślił wspólną winę komitetów partyjnych, UB i MO za to, że dochodziło do takich incydentów. Odniósł się także do kwestii przymuszania chłopów do tworzenia spółdzielni, które zgodnie z wytycznymi partii miały powstawać na zasadzie dobrowolności. Z jego wypowiedzi wynikało, że najwięcej takich przypadków miało miejsce w powiecie starachowickim. Zatakował też personalnie jednego z sekretarzy powiatowych, mówiąc niezbyt jasno: „Gorzej, bo siedzi tu sekretarz KP, który nie ma odwagi zabrać głosu i powiedzieć, jakie błędy popełnił, że mówił do komendanta, że musimy aresztować, że co to za komendant, skoro tak mało aresztuje. Niestety, powinno się bić bogacza, a bije się w powiecie starachowickim średniorolnego i biednego chłopca, którzy są poza spółdzielnią”. Cała ta wypowiedź jasno ukazywała zaangażowanie w sprawę kolektywizacji nie tylko władz państwowych, ale także aparatu bezpieczeństwa⁵⁰. W dalszej części Borecki wskazywał też zagrożenia, jakie występowały „na odcinku młodzieżowym”, gdzie w szkołach średnich i zawodowych wciąż powstawały nowe nielegalne organizacje⁵¹.

To wystąpienie ilustrowało aktualne wówczas problemy we wprowadzaniu w życie komunistycznych koncepcji społeczno-gospodarczych. Problem wrogięgo stosunku do uspołdzielczania wsi był zjawiskiem powszechnym w Polsce. Kierownictwo partii zdawało sobie jednak sprawę, że konieczne jest stosowanie innych metod niż terror, zwłaszcza w rolniczych rejonach kraju. Takie stanowisko zajęł także II sekretarz KW w Kielcach, Andrzej Werblan⁵², który wskazywał na konieczność przecignięcia wsi na stronę partii. Problem z buntującymi się chłopami wynikał bowiem z siłowych rozwiązań, a gdy stawiali opór: „wówczas u niektórych Sekretarzy Powiatowych powstaje myśl: posłać trochę żołnierzy K.B.W. i orac i wszystko sprowadza się znowu do przymusu administracyjnego”⁵³. Reasumując, obrady II Konferencji w Kielcach zostały wyraźnie zdominowane tematyką wsi, a zwłaszcza miernych wyników w powoływaniu spółdzielni. Jak wynika z wystąpień i referatów, na terenie województwa dochodziło do licznych starć i prób stawiania oporu przez wieś, także administracyjnego. Na przykład w Rasz-

⁴⁹ Por. G. Miernik, *Opór chłopów wobec kolektywizacji w województwie kieleckim 1948–1956*, Kielce 1999.

⁵⁰ Por. A. Kura, *Aparat bezpieczeństwa i wymiar sprawiedliwości wobec kolektywizacji wsi polskiej 1948–1956*, Warszawa 2006.

⁵¹ APK, KW PZPR, 2, Wystąpienie Cz. Boreckiego, k. 200–202.

⁵² Andrzej Werblan (ur. 1924) syn Jana, w 1940 r. zesłany w głąb ZSRR, żołnierz WP w latach 1943–1947, od 1946 r. w PPS, od 1948 r. w PZPR, w latach 1948–1952 II sekr. KW PZPR w Kielcach; poseł na Sejm, w latach 1971–1982 Wicemarszałek Sejmu V–VIII kadencji, członek KC od 1980 r., profesor zwyczajny UŚ; por. T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944–1991*, Warszawa 1991, s. 438.

⁵³ APK, KW PZPR, 2; Wystąpienie A. Werblana, k. 177.

kwie w powiecie jędrzejowskim „tam wprawdzie chłopci nie bili instruktorów i kamieniami nie rzucali, ale chodzili i jeździli na skargę do Warszawy”⁵⁴.

W swym wystąpieniu S. Radkiewicz wskazał na niedostateczne zaangażowanie i połowiczne sukcesy kieleckiej wojewódzkiej organizacji partyjnej. Symptomatycznie w ustach szefa resortu, którego sama nazwa budziła strach, zabrzmiały słowa o błędach popełnianych przez lokalne władze. Dotyczyć miały przede wszystkim sposobów wprowadzania kolektywizacji, małego zaangażowania politycznego chłopów, braku współpracy w tej kwestii z ZSL-em, walki z kułactwem oraz słabego uwypuklenia sprawy wojny w Korei. Wskazał główne niedociągnięcia komitetów lokalnych w kwestii małego angażowania wsi w życie polityczne, na 240 delegatów uczestniczących w konferencji było tylko 24 chłopów: „Wieś kielecka może być naturalnym sprzymierzeńcem klasy robotniczej, bo jest biedna”⁵⁵. Przymusowa kolektywizacja przynosiła słabe wyniki, w województwie kieleckim do połowy 1950 r. z planowanych 40 spółdzielni produkcyjnych powstało 28. Doszło też do siedmiu otwartych, zorganizowanych wystąpień chłopów, nie licząc tych spontanicznych. Miały też miejsce przypadki pobicia funkcjonariuszy partyjnych⁵⁶.

Innym problemem, do którego odniósł się S. Radkiewicz, były wrogie akcje organizowane w miastach przemysłowych. Jak wymieniał, na terenie województwa kieleckiego w 1950 r. miało miejsce kilka spektakularnych wypadków, chociażby próba podpalenia fabryki samochodów w Starachowicach, spalenie magazynów fabryki „PORSZA” w Radomiu, wypadki sabotażu w Hucie Ostrowiec, kradzieże skór w Radomskich Zakładach Odzieżowych i szereg drobniejszych wypadków, na co w swoim wystąpieniu zwracał uwagę szef WUBP Cz. Borecki⁵⁷. Problemy gospodarcze, wciąż wykrywane nielegalne organizacje w szkołach, wciąż znaczący wpływ duchowieństwa na życie społeczne – to wszystko wybrzmiało groźnie w wystąpieniu ministra bezpieczeństwa publicznego S. Radkiewicza. Taka krytyka ze strony wszechwładnego szefa resortu mogła zakończyć wiele karier. Jednak w interesie ludzi władzy było pozostawienie na stanowiskach tych, którzy uchodzili w oczach władz za gorliwych wykonawców poleceń z Warszawy. Cz. Boreckiemu ta sytuacja nie zaszkodziła, pozostał na stanowisku jeszcze przez ponad rok, a następnie awansował na stanowisko kierownicze w UB do

---

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ Tamże, k. 214.

⁵⁷ Tamże, Wystąpienie Cz. Boreckiego, k. 200.

Łodzi i Zielonej Góry, a w 1956 r. został przeniesiony do stolicy, gdzie pracował w MBP i MO do 1971 r. podobnie jak J. Kowarz, który w 1954 r. wszedł do KC⁵⁸.

III Konferencja Statutowa odbyła się w maju 1953 r. już po śmierci Stalina. Fakt ten jednak nie spowodował szczególnych zmian w narracji wystąpień i ogólnej atmosferze w czasie obrad, poza wyrażaniem żalu z powodu śmierci dyktatora. Temat ten zresztą został potraktowany dość oszczędnie w wypowiedziach delegatów. Na konferencji nie zabrakło wiernopoddańczych wystąpień pod adresem Związku Sowieckiego, ale do śmierci dyktatora w swych wypowiedziach nawiązywało niewiele⁵⁹. Tym razem przedstawicielem władz centralnych PZPR na kieleckiej konferencji był Franciszek Józwiak, do 1949 r. Komendant Główny MO, zaś wówczas Minister Kontroli Państwowej, organu, który w 1952 r. zastąpił Najwyższą Izbę Kontroli⁶⁰. Wybrano na Konferencję 225 delegatów, obecnych było 212, a także 64 osoby zaproszone jako goście z głosem doradczym⁶¹.

Obrady otworzył I sekretarz KW, Stanisław Krupa⁶², który powitał delegatów, wychwalając bratni Związek Radziecki jako „natchnienie mas pracujących i gwiazdę przewodnią ludzkości”⁶³. Tematyka obrad została zdominowana sprawami kadrowymi, dyscypliny partyjnej oraz gospodarczymi. Ubolewano, iż organizacje partyjne w terenie są „zaśmiecone” wrogim elementem, który miał tkwić głównie wśród pracowników umysłowych. Ciągłe zdarzały się przypadki zatrudniania w instancjach partyjnych NSZ-towców i innych „psubratów”, a także wprowadzania do partii osób „pokumanych z wrogami naszej rzeczywistości”⁶⁴. Z drugiej strony dostrzegano jednak spory „postęp” w województwie, bo w tym

⁵⁸ *II Zjazd Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej zakończył obrady*, „Dziennik Bałtycki” 1954, nr 66, s. 1.

⁵⁹ Por. R. Kupiecki, *Od VIII Plenum do VIII Plenum 1953–1956. Odchodzenie od kultu Stalina*, „Kwartalnik Historyczny” 1992, z. 2, s. 71–93.

⁶⁰ Por. D. Bolikowska, W. Robaczyński, *Najwyższa Izba Kontroli: tradycja i współczesność*, Warszawa 2009.

⁶¹ APK, 3, III Konferencja, Wykaz delegatów.

⁶² Stanisław Krupa (1920–1990) syn Antoniego; członek OM TUR i ZMW RP Wici, w latach 1940–1942 na przemysłowych robotach w Niemczech, członek PPR i AL, w latach 1946–1952 II sekretarz KW PZPR w Rzeszowie, Gdańsku, I sekretarz w Olsztynie, w latach 1952–1955 I sekr. KW w Kielcach, wiceprezes CRS Samopomoc Chłopska, potem dyrektor w Biurze Podróży „Orbis”, dyrektor Mazowieckiego Zjednoczenia Terenowego Przemysłu Rolno-Spożywczego w Warszawie; por. M. Szumiło, *I sekretarze Komitetów Wojewódzkich PPR (1944–1948) – portret zbiorowy*, „Dzieje Najnowsze” 2013, nr 4, s. 43–59, s. 65; BIP IPN, Stanisław Krupa <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/22657> [dostęp: 13.11.2023]

⁶³ APK, KW PZPR, sygn. 3, Protokół z III Konferencji Statutowej, k. 34.

⁶⁴ Tamże, Wystąpienie tow. Zielińskiego, I sekretarza KP PZPR w Opocznie, k. 40.

czasie powiększyła się liczba spółdzielni, a programy szkolne były wręcz „przepojone tematyką o spółdzielczości produkcyjnej”⁶⁵.

Wśród dyskutantów znalazł się także przedstawiciel służb mundurowych, oficer WP, Mieczysław Jurdziński. W pełnym sloganów przemówieniu rozwoził się nad sprawami spółdzielczości, sojuszu robotniczo-chłopskiego, a także osiągnięć „władzy ludowej”: „Kapitalizm jest w rozkładzie, natomiast u nas są osiągnięcia i rozwój w przemyśle i rolnictwie. W wojsku wskazuje się żołnierzom, czego bronią, a bronią pracy robotników i chłopów. (...) Wojsko wyjeżdża wraz z robotnikami na akcje w ramach łączności miasta ze wsią. Tam wojsko otaczane jest miłością wszystkich ludzi, całego społeczeństwa”⁶⁶. Poświęcił też kilka zdań wrogiej działalności na wsi „prowadzonej przez tych w czarnych sutannach”. Kler miał odnosić sukcesy, gdyż z powodzeniem starał się odciągnąć rolników od wszelkich akcji. I tu „brak było uczulenia na te sprawy”. Stwierdził także, że za mało zwracano uwagi na organizowanie imprez kulturalno-oświatowych i sportowych, które mogłyby wpłynąć na odwracanie się ludzi od Kościoła. Jego wystąpienie nagrodzono gromkimi oklaskami⁶⁷.

W drugim dniu obrad głos zabrał z-ca szefa WUBP, Bronisław Mądrzejowski⁶⁸. Wiodącym wątkiem znów były posądzenia o działania sabotażowe i dywersyjne w zakładach przemysłowych. Pożar w zakładach metalowych w Radomiu, włączenie prądu na podstację w Hucie Nowotki w Ostrowcu w czasie, gdy był wyłączony, trzy wypadki na kolei – to niektóre z wymienionych zdarzeń. Natomiast, jak zauważył, zupełnie nowym zjawiskiem było oddziaływanie na polskie społeczeństwo zagranicznych audycji radiowych – Radia Wolna Europa czy Głosu Ameryki. Niepokój bezpieczeństwa budził nie tylko fakt słuchania zakazanych stacji, ale to, że przybierało to często charakter zorganizowany. W grupowym słuchaniu brali udział także członkowie PZPR, co w przekonaniu funkcjonariusza UB było szczególnie naganne, bo świadczyło o braku kontroli wewnątrzpartyjnej. B. Mądrzejowski odniósł się także do spraw młodzieży, zwracając uwagę na powstanie nielegalnych organizacji w szkołach w Radomiu, Sandomierzu, a także w placówkach oświatowych w powiatach koneckim i starachowickim. Miały się one składać z ministrantów. Nie podawał jednak szczegółów dotyczących tych nielegalnych, jak określał, działań młodzieży. Na koniec sporo miejsca poświęcił krytyce za-

⁶⁵ Tamże, Wystąpienie tow. Jana Ruska, POP Bogucice, k. 45.

⁶⁶ Tamże, Wystąpienie tow. Mieczysława Jurdzińskiego (Jedn. Wojskowa 27 29), k. 59.

⁶⁷ Tamże, k. 60.

⁶⁸ Bronisław Mądrzejowski (ur. 1918) syn Juliana, absolwent specjalnej Szkoły Oficerskiej NKWD w Kujbyszewie, w resorcie od 1944 r. pracownik RBP, MBP, w latach 1945–1947 WUBP w Katowicach, Bydgoszczy, w latach 1950–1955 z-ca szefa WUBP i WUdsBP w Kielcach, w latach 1957–1970 z-ca komendanta KW MO w Bydgoszczy; IPN By 0122/3089, Akta osobowe; IPN By 270/1, Karta ewidencyjna, k. 226.

chowania niektórych funkcjonariuszy z Powiatowych Urzędów Bezpieczeństwa w Ostrowcu, Końskich i Starachowicach. Niektórzy spożywali w nadmiarze alkohol oraz nawiązywali układy towarzyskie z „wrogim elementem”. Jeden z nich tak się spoufalił podczas biesiady z rodziną zatrzymanego, że w końcu wypuścił więźnia i sam zdezerterował. Inni podczas wyjazdów do rodziny chodzili do kościoła, jeden brał ślub przy udziale trzech księży koncelebrujących mszę, a jeszcze inny poszedł do kościoła w mundurze. W wystąpieniu wspominał o żalobie po Stalinie, „wielkim bólu po stracie Wielkiego Wodza”, którego „promienne idee nauki (...) opanowały całą ludzkość”⁶⁹. Głosu natomiast nie zabierał ówczesny szef WUBP Jerzy Andrzejewski⁷⁰.

Konferencja zakończyła się jak zwykle podsumowującym referatem zaproszonego gościa. Reprezentujący władze centralne F. Józwiak mówił o dyscyplinie i stylu pracy partyjnej, słabej więzi ideologicznej z mieszkańcami wsi, kułactwie i konieczności zakładania spółdzielni produkcyjnych, bo pod tym względem województwo kieleckie nadal było „na szarym końcu” w kraju⁷¹. Nawiązywał też do „podstępnych działań wroga wewnętrznego”, w tym propagandy szeptanej. Jako przykład podawał sytuację w Ostrowcu, gdzie szerzono „teoryjkę, że należy postawić na rozwój przemysłu lekkiego”, zaś w Opocznie i w Końskich na zebraniach mówiono o Józefie Piłsudskim, „a to przecież sługus obszarników i agent niemiecko-austriacki”. Uznał, że można jednak wyeliminować takie błędy w przyszłości, ale „trzeba pracować i przyswajać naukę Marksa, Lenina i Stalina”⁷².

IV Konferencja Statutowa odbyła się w dniach 2–3 października 1954 r. Pod względem liczebności delegatów była średnim zgromadzeniem, bowiem wybrano jedynie 253 delegatów, z których przybyło 234 i uczestniczyło dodatkowo około stu zaproszonych gości. Był to już czas rozliczeń z okresem stalinowskim, zapoczątkowany uchwałami IX Plenum KC PZPR z poprzedniego roku i decyzjami podjętymi na II Zjeździe partii w marcu 1954 r. Podczas IX Plenum pojawiły się pierwsze symptomy zmian, wyrażone m.in. w treści tez przedjazdowych, nawiązujących do konieczności poprawy poziomu życia ludności i weryfikacji kierunków rozwoju gospodarki, zwłaszcza polityki rolnej. W okresie okołojazdowym wyraźnie też zmniejszyła się fala represji i wyroków śmierci. Na-

⁶⁹ APK, KW PZPR, 3, Przemówienie tow. Mądrzejowskiego, k. 72–80.

⁷⁰ Jerzy Andrzejewski (1925–2008) syn Antoniego, w latach 1945–1946 z-ca szefa PUBP w Tczewie, w 1946 r. pracownik PUBP w Sopocie, w latach 1950–1954 z-ca i szef WUBP w Kielcach; w latach 1966–1975 komendant KWMO w Lublinie; w latach 1975–1990 komendant/szef KWMO/WUSW w Gdańsku, gen. bryg.; AIPN Bu 1970/690, MSW; Akta osobowe funkcjonariusza MO dot. Andrzejewski Jerzy, Przebieg służby, k. 42–43; IPN Ki 104/1, WUSW; Kartoteka ogólnoinformacyjna, Karta ewidencyjna.

⁷¹ APK, KW PZPR, 3, Przemówienie tow. F. Józwiaka „Witolda”, k. 116–139.

⁷² Tamże, k. 120.

stąpiły pewne modyfikacje w funkcjonowaniu MBP i organów bezpieczeństwa. W wyniku m.in. ucieczki na Zachód pod koniec 1953 r. wysoko usytuowanego w strukturach bezpieki Józefa Świątły na początku 1954 r. rozpoczęły się pierwsze zwolnienia najbardziej zasłużonych w rozkręcaniu terroru funkcjonariuszy MBP. Latem tego roku miały miejsce też zmiany wewnątrzorganizacyjne w resorcie bezpieczeństwa. Po pierwszych audycjach w zachodnich mediach z relacjami Świątły partia uznała, że fasadowe zmiany są konieczne⁷³. Jednak w rzeczywistości w tym czasie wciąż stosowano metody stalinowskie i w terenie nic się właściwie nie zmieniło. Charakter i schemat obrad podczas IV konferencji pozostał ten sam, tak samo jak wychwalanie osiągnięć ZSRR i kierownictwa PZPR⁷⁴.

Tym razem władze centralne wydelegowały na Konferencję jako swego przedstawiciela członka KC, członka Rady Państwa Wiktora Kłosiewicza i znanego w Kielcach zastępcę członka KC A. Werblana, który nieco wcześniej awansował do Sekretariatu KC jako inspektor. Treść wystąpień w czasie dyskusji została zdominowana przez nowe, absurdalne w praktyce hasła realizowane z polecenia władz, jak współzawodnictwo pracy czy ruch racjonalizatorski⁷⁵. Dalej mówiono dużo o sojuszu robotniczo-chłopskim, wciąż niedostatecznym wpływie aktywu partyjnego na wsi i konieczności wzmocnienia przekazu poprzez działania propagandowe. Widziano dużą szansę na zmianę sytuacji na wsi w zwiększającej się liczbie chłopów dojeżdżających do pracy w przemyśle. Właśnie wśród chłopo-robotników zamierzano prowadzić intensywną agitację: „Tu jest pole do popisu, oni wiążą zakład ze wsią, tu można pogłębiać sojusz robotniczo-chłopski”. Niestety, nie jest możliwe w przypadku tej konferencji odtworzenie w pełni jej przebiegu i treści wystąpień, ponieważ dokumentacja jest niekompletna. Brakuje zapisu wystąpień przedstawicieli służb mundurowych lub być może żaden z nich nie zabierał głosu. Nie wiadomo też, kto uczestniczył w obradach, gdyż nie zachowały się wykazy delegatów na tę konferencję. Raczej nie był obecny dotychczasowy szef WUBP, J. Andrzejewski, gdyż w tym czasie pozostawał do dyspozycji ministra MBP. W tej sytuacji Urząd Bezpieczeństwa zapewne reprezentowali jego zastępcy: wspomniany wcześniej B. Mądrzejowski i Stanisław Wałach, który wkrótce po konferencji został szefem WUBP w Kielcach⁷⁶.

⁷³ Por. R. Terlecki, *Miecz...*, s. 113–125.

⁷⁴ A.L. Sowa, *Historia...*, s. 196–197.

⁷⁵ H. Wilk, *Współzawodnictwo pracy jako element codzienności robotniczej – na przykładzie zakładów przemysłowych województwa kieleckiego (1947–1956)*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2009, t. 1, s. 191–207; Z. Zblewski, *Abecadło...*, s. 177–179.

⁷⁶ KW PZPR, 4; IV Konferencja, Protokół, k. 17; Stanisław Wałach (1919–1999) syn Szczepana, członek GL i AL; w 1945 r. z-ca kier. i kier. PUBP w Chrzanowie; w latach 1946–1948 kier. PUBP w Limanowej; w latach 1948–1952 prac. WUBP w Krakowie, w latach 1952–1953 w dyspozycji MBP; w latach 1953–1956 z-ca i szef WUBP i WUdsBP w Kielcach; w 1956 r.

W okresie mijającym od ostatnich obrad trwały nadal ostrożne przemiany, polegające na złagodzeniu reżimu, zwłaszcza funkcjonowania policji politycznej. W kierownictwie partii trwały spory wewnętrzne dotyczące metod śledczych, ferowania wyroków, a także sposobów sprawowania władzy. W konsekwencji pod koniec 1954 r. nastąpiła likwidacja MBP, w miejsce którego powstało MSW i Komitet ds. Bezpieczeństwa Publicznego. Na III Plenum KC PZPR w styczniu 1955 r. podjęto decyzje, które wpłynęły na późniejsze dalsze zmiany, w tym tę o likwidacji Wojskowych Sądów Rejonowych, które skazały tysiące ludzi. Na V Konferencji w 1955 r. w Kielcach pojawili się m.in. premier Józef Cyrankiewicz i minister spraw wewnętrznych Władysław Wicha⁷⁷, były I sekretarz KW w Kielcach. Wybranych było delegatów 251, w tym kobiet 27. Wykształcenie niepełne podstawowe posiadało 56 osób, podstawowe – 84, średnie – 92, wyższe – 19⁷⁸.

Wspomniany powyżej proces powolnych zmian nie zmienił charakteru obrad. W przemówieniu wprowadzającym sekretarza KW K. Dajka znalazło się co prawda słowo „zmiana”, ale w żaden sposób nie odnosiło się do faktycznych wydarzeń⁷⁹. W referacie sprawozdawczym wygłoszonym przez I sekretarza KW F. Wachowicza wymienione zostały działania podjęte na rzecz uprzemysłowienia Kielecczyny, podniesienia stopy życiowej mieszkańców, budowy szkół, punktów usługowych itd.⁸⁰ Uchwała przyjęta przez delegatów głosiła zaś: „W wyniku dotychczasowej pracy nad wcielaniem w życie uchwał II Plenum osiągnęliśmy: poprawę w pracy instancji i organizacji partyjnych, Komitety mogły walczyć z przejawami biurokratyzmu, klikowości (sic!), tłumienia krytyki i usunąć szereg schorzeń w działalności (...)”⁸¹. Oczywiście wymienił też wiele negatywnych problemów, zwłaszcza w kwestii krytyki i samokrytyki, uznając, że „brak [w tym] jest jeszcze partyjnej szczerości” i „Wciąż niezadawalające są wysiłki ze strony

---

w dyspozycji MBP; w latach 1957–1959 z-ca Kom. Woj. MO ds. Bezp. w Białymstoku; w latach 1959–1976 drugi i pierwszy z-ca KW MO ds. Bezp. w Krakowie, pułkownik; IPN, BU 0193/5272, WSW; Akta os. dot. funkcjonariusza SB Wałach Stanisław, Przebieg służby, k. 32–33; Por. W. Frazik, F. Musiał, M. Szpytma, *Twarze krakowskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędów Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Krakowie*, Kraków 2006, s. 585–586.

⁷⁷ Władysław Wicha (1904–1984) robotnik, członek KPP i PPR; członek CKR PZPR i KC PZPR, w latach 1949–1950 I sekr. KW PZPR w Kielcach; w latach 1954–1964 minister spraw wewnętrznych; T. Mołdawa, *Ludzie władzy...*, s. 438.

⁷⁸ APK, KW PZPR w Kielcach, sygn. 5, V Konferencja; s. 19, 75.

⁷⁹ Tamże; Zagajenie Konferencji Wojewódzkiej wygłoszone przez tow. K. Dajka, sekretarza KW PZPR, k. 20.

⁸⁰ Tamże, Protokół Sprawozdawczy Komitetu Wojewódzkiego PZPR na V Statutową Wojewódzką Konferencję Partyjną, k. 26.

⁸¹ Tamże, Uchwała na V Statutowej Wojewódzkiej Konferencji Partyjnej odbytej w dniach 28–30 grudnia 1955 r. w Kielcach, k. 1.

KW i instancji terenowych w rozwijaniu propagandy marksizmu-leninizmu”⁸². Wspomniał też o tym, że należy pamiętać o przestrzeganiu praworządności na wsi. Aby mieć autorytet w terenie, muszą być honorowane zasady prawne. Dotyczy to też MO, Prokuratury i sądów. Po III Plenum w instytucjach tych nastąpiła poprawa, ale: „Trzeba jednak, by towarzysze odpowiedzialni za te organy: Urban, Rusek i Bukas wiedzieli, że wiele jeszcze mamy do zrobienia, a szczególnie jeśli chodzi o partyjne wychowanie aparatu milicji, sądów i prokuratur”. Urząd Bezpieczeństwa powinien coraz skuteczniej walczyć z penetracją wroga i przeciwstawić się istniejącym „tu i ówdzie grupom bandyckim”⁸³.

W wystąpieniach delegatów widać było daleko idącą ostrożność w wypowiedzianiu się na temat uchwał III Plenum. Było to słuszne podejście, biorąc pod uwagę słowa, które wygłosił w czasie dyskusji szef WUBP Stanisław Wałach: „III Plenum poświęciło dużo uwagi pracy organów bezpieczeństwa, jak również bardzo ostro krytykowano wypaczenia i braki. Towarzysze delegaci o realizacji uchwały K.C. po tej linii prawie że nie mówią, chociaż wroga działalność w dyskusji wychodzi. My chcemy, aby te wszystkie braki zostały krytycznie pokonane, w jaki sposób pomagaliśmy organom bezpieczeństwa (...). Po to była reorganizacja naszych organów, aby mogła ona skuteczniej walczyć z wrogiem (...) zwalczamy zarozumiałstwo, cynikarstwo (sic!). Dużo uwagi poświęcono wychowaniu nowych organów. W roku 1955 ilość przekroczeń zmniejszyła się o 55%, nasz stosunek do bezpieczeństwa uległ poprawie”. I dalej: „Zacząto pokazywać, że w tych organach bezpieczeństwa jest wiele ofiarnych naszych towarzyszy (...). Co trzeci towarzysz jest zatrudniony u nas od 1945 roku”⁸⁴. Pochwalił się też wynikami w zwalczaniu w ostatnim okresie sześciu „band”, ale nie wymienił, jakich. W jednym przypadku mógł to być typowo rabunkowy napad, chodziło o kradzież pieniędzy z poczty w Skarżysku, ale spalenie zabudowań przewodniczącego spółdzielni produkcyjnej w Sandomierzu miało raczej inne podłoże⁸⁵. Ogólnie rzecz biorąc „ofiarność” towarzyszy i samego szefa WUBP skutkowałą tym samym, co wcześniej – działaniem na rzecz zastraszania społeczeństwa. Z jego przemówienia, wygłoszonego zresztą w fatalnym stylu (nawet jak na czasy nowomowy), z dziwaczną składnią, wynikało jedno – że bezpieka w istocie miała się dobrze, a zmiany były kosmetyczne.

---

⁸² Tamże, k. 7.

⁸³ Tamże, s. 51–52.

⁸⁴ APK, KW PZPR w Kielcach, 5; Przemówienie tow. Wałacha, k. 112.

⁸⁵ Tamże.

Spośród grona delegatów pochodzących ze służb mundurowych głos zabrał także Leonard Urban, komendant KW MO⁸⁶. Wspomniiał o dotychczasowych latach działalności milicji i walce z wrogiem, który podstępnie próbował zwalczać władzę ludową – „Były próby opanowania ogniw władzy terenowej, samorządów robotniczych i chłopskich (...). Ale siły socjalistyczne po przezwyciężeniu starych schorzeń okrzepły i z powodzeniem budują socjalizm w naszym województwie (...). W województwie nastąpiła konsolidacja i jedność z kierownictwem KC. [Jednak] Nie rezygnują siły wrogie, a szczególnie kościół katolicki nadal uparcie przylega [sic!] na naczelne przywództwo nad narodem”⁸⁷. W rzeczywistości milicja, oprócz tropienia pospolitych przestępstw, wraz z aparatem bezpieczeństwa i KBW współuczestniczyła w zwalczaniu podziemia poakowskiego, a także przejawów buntu społecznego. Według niego „walka z przestępczością to walka o znaczeniu politycznym”. „(...) Nam nie chodzi o to, by jak najwięcej ludzi w Polsce Ludowej siedziało w więzieniach, z drugiej zaś strony walka ze złem powinna być prowadzona pod szerokim kontem (sic!)”⁸⁸. Takie wypowiedzi potwierdzały, że nadal łatwo można było zostać ofiarą systemu i trafić do więzienia. Natomiast jeśli chodzi o wpływy Kościoła, to wypowiedź Komendanta KW MO na tej konferencji sprowokowała kolejne takie wystąpienia. Mocno akcentowano w nich niebezpieczeństwo grożące ustrojowi ze strony księży i całej instytucji.

W czasie V Konferencji wystąpił także premier J. Cyrankiewicz, który w swym przemówieniu włączył się do dyskusji dotyczącej uchwał III Plenum. Odniósł się też do wystąpienia szefa WUBP S. Wałacha w kwestii zbrodni dokonywanych przez aparat bezpieczeństwa, konkludując: „Sprawa [ta] została przez kierownictwo naszej Partii i przez naszych dzielnych i ofiarnych towarzyszy postawionych do pracy w organach bezpieczeństwa właściwie wyprostowana i jest dalej rozwiązywana”⁸⁹. Tym stwierdzeniem zamykał w zasadzie sprawę odpowie-

⁸⁶ Leonard Urban (1919–?) syn Józefa, w latach 1943–1944 członek GL, AL; w latach 1944–1945 Komendant KW MO w Lublinie, w 1945 r. w dyspozycji Komendanta KG MO; w latach 1945–1946 z-ca kom. d/s oper. KW MO w Szczecinie; w latach 1946–1949 z-ca kom. d/s oper. kom. KMO m.st. Warszawy; w 1949 r. w dyspozycji Dyrektora Biura Person. MBP; w latach 1950–1952 Naczelnik Departamentu Ochrony Rządu Wydz. IV MBP; w latach 1952–1954 z-ca Komendanta KW MO we Wrocławiu; w latach 1954–1961 Komendant KW MO w Kielcach; w latach 1961–1962 Kom. KW MO w Rzeszowie; w latach 1962–1963 Naczelnik wydz. III Biura Paszportów MSW płk; AIPN Ki 104/1, Kartoteka, Załącznik do karty ewidencyjnej; AIPN BU 0194/1594, t. 1, Teczka personalna funkcjonariusza SB: Leonard Urban, Przebieg służby.

⁸⁷ APK, KW PZPR w Kielcach, 5; Przemówienie tow. Urbana, k. 223.

⁸⁸ Tamże, k. 228 (pisownia oryginalna).

⁸⁹ KW PZPR I, 5, Przemówienie tow. J. Cyrankiewicza, k. 120.

działności aparatu bezpieczeństwa za dokonywane dotąd zbrodnie. Na V Konferencji nie występował już nikt z kręgu przedstawicieli służb bezpieczeństwa.

W następnym roku doszło do zmian politycznych w Polsce, władzę przejęła nowa ekipa, rozpoczęła się rehabilitacja niesłusznie skazanych w minionym okresie. Jednak, jak zauważył Andrzej Friszke, „partia nie rezygnowała z perspektywy przywrócenia pełnej kontroli nad społeczeństwem, narzucenia mu swego systemu wartości i wymuszania określonych przez różne rytuały zachowań”⁹⁰. Aparat bezpieczeństwa, MO i wojsko przez następne dekady nadal pozostawały „mieczem i tarczą” komunizmu.

III. „Delegaci w mundurach” na Statutowe Konferencje Sprawozdawczo-Wyborcze PZPR w województwie kieleckim w latach 1949–1955 jako grupa społeczna

Prezentowane w aneksie tabele ilustrują udział mundurowych w konferencjach statutowych w Kielcach w latach 1949–1955. Powstały one głównie na podstawie wykazów delegatów na poszczególne konferencje, zawartych w analizowanej dokumentacji, poza I Konferencją. Dla tych bowiem brak takich wykazów, aczkolwiek dla pierwszej z nich zachował się zbiorczy wykaz imienny. Na jego podstawie ustalono dane jeszcze kilku mundurowych delegatów (w tabeli nazwiska podkreślono), uzupełnione informacjami pozyskanymi z Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. W sumie w omawianych konferencjach w latach 1949–1955 wzięło udział co najmniej 55 mundurowych, w tym 23 z bezpieki, 17 z MO i 15 z KBW. W konferencjach brało udział jeszcze dwóch wojskowych, ale nie z KBW, a z jednostki 1714 WP stacjonującej w Sandomierzu. Liczby te jednak są niedoszacowane ze względu na braki w dokumentacji.

Analiza danych wskazuje, że spośród wszystkich mundurowych delegatów, których nazwiska ustalono, najstarsi urodzili się w latach 1903 (jeden) i 1904 (trzech). Najmłodszym delegatem był urodzony w 1930 r. oficer Jerzy Kilian, tak więc podczas konferencji w 1955 r. miał 25 lat. Tylko jeden spośród mundurowych, oficer WP, Julian Szwarc, legitymował się pochodzeniem inteligenckim, pozostali urodzili się w rodzinach chłopskich i robotniczych. Te dane również mogą być niedokładne, bo np. funkcjonariusz UB Edward Pastuszka figuruje jako urodzony w rodzinie robotniczej, podczas gdy tak naprawdę miał pochodzenie

⁹⁰ A. Friszke, *Przystosowanie i opór. Szkice z dziejów PRL*, Warszawa 2007, s. 125.

chłopskie⁹¹. Trudno powiedzieć, skąd ta pomyłka, bo akurat w tym wypadku raczej nie stanowiło to zbyt wielkiej różnicy. Jednak trzeba wziąć pod uwagę, że część pracowników aparatu bezpieczeństwa mogła podawać nieprawdziwe dane, gdyż w tamtym okresie dość często ukrywano prawdziwe pochodzenie. Osoby z rodzin inteligenckich czy tym bardziej ziemiańskich miały problem z otrzymaniem pracy w wielu sektorach gospodarki państwowej, a w resortach siłowych tym bardziej im nie ufano. Tylko jeden wspomniany oficer, J. Szwarz, posiadał wykształcenie wyższe, 18 deklarowało średnie, aczkolwiek to też jest sprawa dyskusyjna. Tomasz Bykowski, szef PUBP w Starachowicach, w wykazie miał wpisane średnie, podczas gdy w rzeczywistości ukończył 7 klas szkoły powszechnej⁹². Wspomniany J. Kilian podawał wykształcenie średnie, a zawód wyuczony – nauczyciel, co oznacza zapewne, że ukończył seminarium nauczycielskie. Siedem osób podawało niepełne średnie, co najczęściej oznaczało, że ukończyli 1-2 klasy gimnazjum, 18 na 55 miało mieć średnie. Najwięcej osób z wykształceniem średnim (deklarowanym) pracowało w wojsku, 7 osób na 15, co stanowi ponad 46%, reszta to osoby z wykształceniem podstawowym i jedna z wyższym (6%). Urzędy Bezpieczeństwa były reprezentowane na konferencjach przez 23 osoby, w tym 8 deklarowało średnie wykształcenie, czyli 25%. Najgorzej wykształceni byli funkcjonariusze milicji. Tylko trzech na 17 podało wykształcenie średnie (17%). Podobnie jak w bezpieczeństwie, do 1955 r. żaden z nich nie posiadał ukończonych studiów wyższych.

W omawianej grupie znalazła się tylko jedna kobieta, Łucja Antonik, o której wieku, pochodzeniu, a także przynależności partyjnej nic nie wiadomo poza tym, że posiadała wykształcenie średnie i w 1950 r. pracowała w PUBP w Opocznie.

Dużą część mundurowych podawała, że przed 1945 r. miało związki z ruchem komunistycznym. Do momentu wybuchu II wojny światowej do KPP należało niewielu, bo tylko czterech, ale zdecydowana większość deklarowała, że podczas wojny należała do PPR, co oznaczało, że po 1948 r. znaleźli się w PZPR. Jeśli chodzi o funkcjonariuszy UB i milicji, tylko w czterech przypadkach nie można tego potwierdzić, a w przypadku wojskowych w trzech. Oficerowie Aleksy Bystrow i Teodor Sidorenko – Rosjanie, byli przed wojną członkami sowieckiej partii komunistycznej, zaś milicjant Roman Olszański należał w czasie wojny do Komsomołu. Tylko jedna osoba przyznawała się do członkostwa w PPS – był to Jacenty Gradzik, komendant Komendy Powiatowej MO w Radomiu. W sumie

⁹¹ AIPN, Ki 103/4051, WUSW, Akta osobowe funkcjonariusza SB dot. Edward Pastuszko; Życiorys, k.16.

⁹² AIPN Ki 0031/1 Kartoteka ogólnoinformacyjna WUSW; Karta ewidencyjna funkcjonariusza BP, Przebieg służby, k. 67.

ośmiu funkcjonariuszy podawało do wykazu delegatów, iż walczyli w partyzantce komunistycznej, jeden – Stefan Salwirak, komendant Komendy Powiatowej MO we Włoszczowie był w BCH. O niektórych można powiedzieć, że byli weteranami ruchu komunistycznego. Komendant wojewódzki MO Eugeniusz Rożdżyński- Stańczak przed wojną należał do KPP, w latach 30. działał w partii komunistycznej we Francji. Walczył także w oddziałach Dąbrowszczaków w wojnie domowej w Hiszpanii, następnie uwolniony z obozu we Francji w 1942 r. wrócił do kraju i na początku 1943 r. wstąpił do PPR⁹³.

Największy problem w analizie danych osobowych delegatów stanowi kwestia zawodu, bowiem w wykazach w co najmniej kilku wypadkach nie została wypełniona odpowiednia rubryka. Wielu z nich jako zawód podawało zajęcia, którymi parali się, nim wstąpili w szeregi bezpieczeństwa, milicji czy KBW lub nie wpisywali zawodu wcale. W rzeczywistości w większości byli po prostu funkcjonariuszami, taka była ich główna profesja.

Powyższe dane ukazują, że do 1955 r. kierownictwo aparatu bezpieczeństwa w województwie kieleckim obsadzone było prawie w całości ludźmi pochodzenia robotniczego i chłopskiego, na ogół bez przygotowania zawodowego, o znikomym poziomie wykształcenia.

---

⁹³ AIPN Bu 707/743, MSW; Akta osobowe funkcjonariusza MO, Stańczak Eugeniusz; Życiorys, k. 11.

Aneks

Tabela nr 1. Urząd Bezpieczeństwa

l.p	Nazwisko i imię	Rok ur.	Pochodzenie	Wykształcenie	Zawód	Partia, org. (przed i w czasie wojny)	Funkcja w WUBP/ PUBP	Udział w konferencji
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	Andrzejewski Jerzy	1925	robot.	średnie	kino-operator	PPR	szef WUBP	III /1953
2	Antonik Łucja	b.d.	b.d.	średnie	prac. um.	b.d.	prac. PUBP Opoczno	II/1950
3	Bednarski Stanisław	1923	robot.	średnie	stolarz	GL, AL, PPR	z-ca szefa PUBP Kozienice	III/1953
4	Borecki Czesław	1922	robot.	7 kl.	ślusarz	/AL, PPR	szef WUBP	II/1950
5	Bykowski Tomasz	1919	robot. lub chłop.	średnie? 7 kl.	stolarz, mechanik	KPP, PPR	szef PUBP Starachowice	II/1950
6	Cieśla Antoni	1907	robot.	4 kl. gimn.	robotnik	PPR	szef PUBP Opoczno	II/1950
7	<u>Dąbrowski Władysław</u>	1909	chł.	średnie	rolnik	PPR	szef PUBP Częstochowa	I/1949

1	2	3	4	5	6	7	8	9
8	Ciosek Tadeusz	1925	b.d.	średnie	szewc	PPR	Busko	II/1950
9	Gawron Józef	1904	robot.	podst.	prac. um.	KPP/PPR 1946	sekr. KZ WUBP	III/53
10	Górka Jan	1922	robot.	niepeł. śred.	bez zawodu	PPR	szef PUBP i UPdsBP Opatów/ Ostrowiec Św.	V/1955
11	Grześków Franciszek	1918	robot.	7 kl./śred.	ślusarz	AL	Kielce/Busko	II/1950 III/1953
12	Kowalczyk Grzegorz	1904	b.d.	4 kl.	prac. um.	KPP/PPR	prac. WUBP	II/1950
13	Łapa Andrzej	1924	b.d.	średnie	stolarz	AL/PPR	PUBP Pińczów	II/1950
14	Niedziela Tadeusz	1919	robot.	niepeł. śred.			szef MUdsBP Skarżysko	V/1955
15	Olczyk Marian	1926	robot.	2 kl. gim.	zdun	PPR 1945	szef PUBP Pińczów	III/53
16	Pakuła Tadeusz	1926	robot.	samokszt./ podst.	stolarz	PPR 1945	szef PUdsBP w 1955 Końskie	II/1950 V/1955
17	Pastuszko Edward	1922	robot. (cht.)	7 kl.	robotnik	PPR 1945	szef PUBP Opoczno	III/53

1	2	3	4	5	6	7	8	9
18	Pawelec Kazimierz	1921	chłop.	1 kl gimn.		AL, PPR	szef PUBP Starachowice	III/53
19	Piotrowski Zygmunt	1926	robot.	średnie	bez zawodu	PPR 1946	sekr. KZ WUdsBP	V/1955
20	Strzelczyński Eugeniusz	1917	robot.	niepeł. podst.	rzeźnik	PPR 1945	szef PUBP/ UBP MiP Radom	III/53
21	Szumlak Jozef	1914	robot.	niepeł. śred.	stolarz/ robotnik	PPR 1945	z-ca szefa PUBP Opatów	III/53
22	Treter Włodzimierz	1926	robot.	śred.	tokarz	PPR 1945	szef PUBP Końskie	III/53
23	Wałach Stanisław	1919	chłop .	niepeł. śred.	bez zawodu	AL, PPR	szef WUBP	V/1955

Źródło: APK, KW PZPR, sygn. 1-5, Wykazy delegatów: AIPN Ki 104/1 Kartoteka funkcjonariuszy BP, WUSW, Karta ewidencyjna, Dąbrowski Władysław; IPN Ki 104/1 Kartoteka WUSW; Karta ewidencyjna Strzelczyński Eugeniusz.

Tabela nr 2. Milicja Obywatelska

I.p.	Nazwisko i imię	Rok ur.	Pochodzenie	Wykształcenie	Zawód	Partia	Funkcja w MO	Uwagi
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Dzierżęcki Edward	1923	robot.	podstaw.	oficer MO	PPR 1945	sekr. KZ KW	V/1955
2	Grodzik Jacency	1908	chłop.	podst.		PPS; PPR 1945	kmdt KP Radom	
3	Janik Franciszek	1905		4 kl. szk. pow.	rzeźnik	PPR	z-ca kom. MO	I/1949
4	Jarczyński Marian	1914	robot.	podst.	rymarz	PPR 1943	kmdt KP Starachowice	II/1950 V/55
5	Łapaj Władysław	1922	chłop.	niepeł. podst.	rolnik	GL, PPR 1945	kmdt MO Potworów	II/1950
6	Michałowski Stefan	1920	robot.	niepeł. średn.		PPR 1945, PZPR 1948	kmdt KP Końskie	V/1955
7	Myszura Antoni	1910	?	5 kl. szk. powsz.	modelarz	PPR 1945	z-ca kmdt. KP Opoczno	II/1955
8	Olszewski Jan	1925	robot.	szk. zawod.	pomoc. ślusarza	PPR 1945	sekr. KZ KW/z-ca kier. Wýdz IV KW MO	III/1953
9	Olszański Roman	1920		średnie	ekonomista	komsomoł	z-ca kom. woj. Kielce	I/1949
10	Orliński Czesław	1921	chłop.	podst.	ślusarz	PPR	kom. pow. MO Skarżysko-Kam.	I/1949

1	2	3	4	5	6	7	8	9
11	Oszust Kazimierz	1923	robot.	podst.	b.d.	PPR 1945	kmdt KP Końskie	III/1953
12	Rogalski Karol	1920	robot.	niepeł. śred.	bez zawodu	PPR 1945	prac. KP Opatów /kom. pow. MO Op.	V/1955
13	Różalski Feliks	1921	robot.	podst.	kowal	PPR PZPR 1948	kmdt KP Pińczów	V/1955
14	Ryszewski Marian	1928	robot.	podst.	bez zawodu	GL, PPR 1945	kmdt MO m.Radom	V/1955
15	Salwirak Stefan	1922	chłop.	niepeł. śred.		BCH, PPR 1945	kmdt KP Włoszczowa	V/1955
16	Stańczak-Rożdżyński Eugeniusz	1903	robot.	średnie	ślusarz	KPP, KP Francji, PPR 1943	kmdt KW Kielce	III/1953
17	Urban Leonard	1919	robot.	średnie	mierniczy	PPR 1945	kmdt KP Końskie	V/1955

Źródło: APK, sygn. 1-5, Wykazy delegatów; AIPN Ki 104/1, Kartoteka WUSW; Karta ewidencyjna funkcjonariusza MO Olszański (Przybyłowski) Roman; tamże, Karta ewidencyjna funkcjonariusza MO Orlński Czesław.

Tabela nr 3. Oficerowie WP

I.p.	Nazwisko i imię	Rok ur.	Pochodzenie	Wykształcenie	Zawód	Partia (r. wstap.)	Uwagi
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Bystrow Aleksy	1913	robot.	średnie	oficer	czł. WKP(b); PZPR 1951	III/1953
2	Dworakowski Władysław	1918	robot.	niepeł. śred.	szofer, oficer	PPR 1945	V/1955
3	Dziurgot Adolf	1929	chłop.	niepeł. śred.	żołnierz j.w. Kielce	PPR 1948	III/1953
4	Gruszewski Józef	1921	-	7 kl.	oficer		II/1950
5	Jarosński Stefan	1919		średnie	oficer		II/1950
6	Jurdziński Mieczysław	1922	robot.	7 kl.	oficer j.w. Kielce	PPR 1946	III/1953
7	Kącik Stanisław	1926	robot.	niepeł. śred.	szofer, mechan.oficer	PPR 1945	V/1955
8	Kilian Jerzy	1930	chłop.	średnie	naucz. oficer		V/1955
9	Kuczyński Kazimierz	1927	chłop.	7 kl.	oficer jed. 1481	PZPR 1951	III/1953
10	Kuriata Bronisław	1923	robot.	średnie	mjr KBW	PPR 1945; PZPR 1948	III/1953
11	Litwin Józef	1910	robot.	podst.	oficer	PPR 1946	III/1953

1	2	3	4	5	6	7	8
12	Sidorenko Teodor	1912	?	średnie	oficer	czł. WKP(b)	II/1950
13	Szczechla Stefan	1930	robot.	7 kl.	żołnierz j.w. 1714 Sandomierz	PZPR 1951	
14	Szwarc Julian	1918	intel.	wyższe technik	oficer	PPR 1945	V/1955
15	Śliwa Ryszard	1927	robot.	średn.	oficer	PPR po 45	II/1950
16	Tchórzewski Bronisław	1919	?	średn.	oficer		II/1950
17	Zajac Adam	1928	robot.	3 kl. gim.	oficer j.w. 1714 Sandomierz	PPR 1948	II/1950

Źródło: APK, KW PZPR, sygn. 1-5; Wykazy delegatów.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum IPN w Warszawie (Bu)

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych

AIPN w Bydgoszczy (By)

Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Bydgoszczy

AIPN w Kielcach (Ki)

Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Kielcach

Archiwum Państwowe w Kielcach (APK)

Komitet Wojewódzki PZPR, Egzekutywy KW 19, sygn. 130, 137, 182, 214.

KW PZPR, sygn. Statutowa Konferencja KW PZPR w Kielcach, sygn. 1–5.

Słowniki

Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego, t. 2: E–J, red. F. Tych, Warszawa 1992.

Prasa

„Dziennik Bałtycki” 1954, nr 66.

Opracowania

Banaszek P., *Udział 7 Pułku Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego w Kielcach w ochronie obiektów przemysłu zbrojeniowego (1949–1956)*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2018, t. 8.

Banaszek P., *Udział wojska w życiu społeczno-gospodarczym województwa kieleckiego w latach 1945–1975*, „Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne” 2020, t. 9.

Bolikowska D., Robaczyński W., *Najwyższa Izba Kontroli: tradycja i współczesność*, Warszawa 2009.

Czop A., Sokołowski M., *Historia polskich formacji policyjnych od II wojny światowej do czasów współczesnych*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” 2013, nr 13.

Depo J., *Korpus Bezpieczeństwa Publicznego*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2012, nr 1.

- Fijałkowski H., *Rola PZPR w przemianach województwa kieleckiego w latach 1948–1975*, Kielce 1988.
- Frazik W., Musiał F., Szpytma M., *Twarze krakowskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędów Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Krakowie*, Kraków 2006.
- Frazik W., *Twarze kieleckiej bezpieki – wstęp*, w: *Katalog wystawy „Twarze kieleckiej bezpieki”*, opr. M. Komaniecka, Kraków 2007.
- Friszke A., *Przystosowanie i opór. Szkice z dziejów PRL*, Warszawa 2007.
- Furtak S., *Organizowanie Milicji Obywatelskiej na terenie województwa krakowskiego w świetle raportów z 1945 roku*, „Aparat bezpieczeństwa w Polsce Ludowej 1944–1989” 2021, nr 19.
- Grosicka M., „*Nasza broń to karta wyborcza*”. *Polskie Stronnictwo Ludowe w województwie kieleckim w latach 1945–1949*, Kielce–Warszawa 2022.
- Jończyk M., *Struktura aparatu bezpieczeństwa oraz siedziby cywilnych instytucji publicznych w Kielcach w latach 1945–1946*, w: *Wokół pogromu kieleckiego*, t. 2, red. L. Bukowski, A. Jankowski, J. Żaryn, Warszawa 2008.
- Kaliński J., *Geneza i ewolucja planu sześcioletniego*, w: *Polska znana i mniej znana 1944–1989. Zwrot polityczny*, 48. *Między polską drogą a projektem uniwersalnym*, red. M. Jabłonowski, W. Jakubowski, T. Krawczak, Warszawa 2013.
- Kupiecki R., *Od VIII Plenum do VIII Plenum 1953–1956. Odchodzenie od kultu Stalina*, „Kwartalnik Historyczny” 1992, z. 2.
- Kura A., *Aparat bezpieczeństwa i wymiar sprawiedliwości wobec kolektywizacji wsi polskiej 1948–1956*, Warszawa 2006.
- Kuśnierz R., *Początki organów bezpieczeństwa na Kielecczyźnie (WUBP w Rytwianach)*, w: *Aparat represji wobec Kościoła w latach 1944–1956. Terytorium obecnej diecezji sandomierskiej*, red. M. Krzysztofiński, J. Marecki, B. Stanaszek, Kraków 2005.
- Majer P., *Milicja Obywatelska 1944–1957. Geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy*, Olsztyn 2004.
- Marszałec J., *Procesy i prześladowania przywódców PPS-WRN w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku*, w: *Polska Partia Socjalistyczna. Dlaczego się nie udało?*, red. R. Spałek, Warszawa 2010.
- Miernik G., *Opór chłopów wobec kolektywizacji w województwie kieleckim 1948–1956*, Kielce 1999.
- Mołdawa T., *Ludzie władzy 1944–1991*, Warszawa 1991.
- Paczkowski A., *PZPR a aparat bezpieczeństwa. Zarys problemu*, w: *PZPR jako machina władzy*, red. D. Stola, K. Persak, Warszawa 2012.
- Persak K., *Dymisja Antoniego Alstera*, w: *Od Piłsudskiego do Wałęsy. Studia z dziejów Polski w XX wieku*, kom. red. K. Persak, A. Friszke, Ł. Kamiński, P. Machciewicz, P. Osęka, P. Sowiński, D. Stola, M. Zaremba, Warszawa 2008.
- Piwko R., „*Trzeba przeprowadzić faktyczną czystkę*”. *Raport inspekcji przeprowadzonej w Komendzie Wojewódzkiej MO w Kielcach z siedzibą w Sandomierzu w styczniu 1945*, „Przegląd Archiwalny IPN” 2020, t. 13.

- Poleszak S., *Początki bezpieki. Powstanie Powiatowych Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego na Lubelszczyźnie od sierpnia 1944 do czerwca 1945*, w: *Zwyczajny resort. Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2005.
- Rok pierwszy. *Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Rzeszowszczyźnie (sierpień 1944 – lipiec 1945)*, wybór i oprac. D. Iwaneczko, Z Nawrocki, Rzeszów 2005.
- Rokicki A., *Aparatu obraz własny. Analiza wykresów porównawczych dotyczących kadry aparatu bezpieczeństwa publicznego w latach 1944–1956*, w: „Zwyczajny” resort. *Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2005.
- Sowa A.L., *Historia polityczna Polski 1944–1991*, Kraków 2011.
- Spałek R., *Między pragmatyzmem a zdradą. Zawłaszczanie PPS w kraju (1944–1948)*, w: *Polska Partia Socjalistyczna. Dlaczego się nie udało?*, red. R. Spałek, Warszawa 2010.
- Szczypta-Szczęch R., *Struktura organizacyjna i kadra kierownicza pionu zwalczania podziemia niepodległościowego WUBP w Kielcach w latach 1944–1950*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2019, nr 49–50.
- Szumilo M., *Elita PPR i PZPR w latach 1944–1970 – próba zdefiniowania*, w: *Elity komunistyczne w Polsce*, red. M. Szumilo, M. Żukowski, Warszawa–Lublin 2015.
- Szumilo M., *I sekretarze Komitetów Wojewódzkich PPR (1944–1948) – portret zbiorowy*, „Dzieje Najnowsze” 2013, nr 4.
- Szumilo M., *Roman Zambrowski 1909–1977. Studium z dziejów elity komunistycznej w Polsce*, Warszawa 2014.
- Szwagrzyk K., *Aparat bezpieczeństwa 1944–1956*, w: *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza 1944–1956*, t. 1, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005.
- Śmietanka-Kruszelnicki R., *Podziemie poakowskie na Kielecczyźnie w latach 1945–1948*, Kraków 2002.
- Tokarska-Bakir J., *Pod klątwą. Społeczny portret pogromu kieleckiego*, t. 1, Warszawa 2018.
- Terlecki R., *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944–1990*, Kraków 2007.
- Wilk H., *Współzawodnictwo pracy jako element codzienności robotniczej – na przykładzie zakładów przemysłowych województwa kieleckiego (1947–1956)*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2009, t. 1.
- Zawadka K., *Komitet Wojewódzki PZPR jako lokalne centrum władzy – kierunki działania, metody i środki*, w: *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – ludzie – dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin–Radzyń Podlaski 2012.
- Zawisza M., *Robotnicy przemysłowi w województwie kieleckim w latach 1945–1949*, Warszawa 2019.
- Zblewski Z., *Abecadło PRL-u*, Kraków 2008.

Netografia

Biuletyn Informacji Publicznej Instytutu Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, *Jan Kowarz* <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/22766>

BIP IPN, *Stanisław Krupa*, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/22657>

P. Gontarczyk, *Paweł Szkliniarz (przybrane nazwiska: Paweł Kuźnicki, Wiktor Kuźnicki)*, dostępny: Internetowy Polski Słownik Biograficzny : <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/pawel-szkliniarz-przybrane-nazwiska-pawel-kuznicki-wiktor-kuznicki>